

Konstytucja Jakobińska z 1793 roku

Napisał

Dr Iwo Jaworski

I

10 sierpnia 1792 roku pod naporem ludu paryskiego runęła monarchja francuska. Rząd prowizoryczny, ktorego duszą był Danton, natychmiast, bo już 11 sierpnia, wezwał obywateli i to bez rozróżnienia na czynnych i biernych, do wybrania Konwencji narodowej. Pierwsze to na ściśle demokratycznej zasadzie wybrane ciało prawodawcze francuskie, zebrało się dnia 21 października 1792, aby na lat trzy stać się władzą Francji, władzą bardziej absolutnym, niż był nim którykolwiek z Ludwików. Tocząca się z całą niemal Europą wojna sprawiła że pamięć Konwencji związana jest w pierwszym rządzie z obroną Francji przed najeźdźcą i z walką z wewnętrznymi powstaniem i zamieszkami. Faktycznym jednak zadaniem Konwencji, celem dla ktorego ją lud francuski wybierał, było uchwalenie konstytucji, wobec tego że konstytucja z r. 1791 była przez rewoltę sierpniową obalona. Tak też zrozumiała swoje zadanie Konwencja. W parę dni po rozpoczęciu swych prac, wybrała komitet dla redakcji projektu konstytucji, w którym poza Dantonem i jednym z głośnych inicjatorów rewolucji, Sieyesem, przeważali zyrondyści. Po paromiesięcznej pracy, w trzy tygodnie po ścięciu Ludwika XVI przedstawiają Konwencji dnia 10 lutego 1793 r. dwaj zyrondyści, sławny encyklopedysta Condorcet i Gensonne projekt konstytucji. Nie znalazł on uznania. Nie dlatego żeby jego idee przewodnie nie pokrywały się z ideałami rewolucyjnymi, powszechnie wówczas wyznawanymi, lecz raczej z powodu samego faktu, że pochodził od zyrondystów. Walka bowiem między temi ostatnimi a stronnictwem góry toczyła się już w całej pełni. Klub jakobinów w pierwszym rządzie, ta główna potęga góry, oświadczył się przeciw projektowi zyrondystów i rozpoczął redagowanie nowego projektu na własną rękę. Mimo to konwencja rozpoczęła dyskusję nad projektem zyrondystów, wśród gwałtownych oratorskich utarczek wotowano jeden artykuł po drugim,

kiedy rewolta z 2 czerwca 1792 roku wtrąciła autorów projektu do więzienia. Tryumfująca góra powierza w jej ręku będącemu komitetowi ocalenia publicznego zredagowanie nowego projektu. W osiem niespełna dni jest on gotów. Nic dziwnego, wszak komitet ocalenia publicznego miał do dyspozycji projekt żyrondistów, drugi projekt wypracowany przez klub Jakobinów, oraz materiały, nagromadzone przez wielomiesięczną dyskusję w konwencji, klubach i prasie, robotę więc miał ułatwioną. Bez istotnych zmian. Jakkolwiek po żmudnej dyskusji, przyjęła Konwencja elaborat komitetu, poczem odesłała go do zatwierdzenia ludowi, w myśl uchwały, powziętej zaraz na pierwszym swym posiedzeniu, że nie może obowiązywać konstytucja, któraby nie była zatwierdzona bezpośrednio przez lud. Plebiscyt wydał wyniki następujące: 1801 618 głosów za konstytucją, 11.610 przeciw, przy około trzech milionach nie głosujących. Konstytucja przyjęta była w kołach rewolucyjnych z entuzjazmem, niechętni wstrzymali się od głosowania, co jednak nie tłumaczy ogromnej liczby abstencji. Wytłumaczyć ją raczej należy przez niski stan uświadczenia licznych warstw ludowych, jak również przez inwazję nieprzyjacielską w szeregu departamentach, które w ten sposób nie mogły brać udziału w plebiscycie.

Konstytucja z 1793 roku nie miała wejść nigdy w życie. Naza jutrz już po plebiscycie konwencja odroczyła jej zastosowanie na czas nieokreślony ze względu na stan wojenny i wewnętrznych wrogów rewolucji. Nastąpiła faktyczna dyktatura komitetu ocalenia publicznego, czasy teroru. Kiedy zaś w lipcu 1794 r. po upadku Robespiera nastąpiła reakcja, przychodząca znowu do głosu umiarkowana burżuazja, przeraziła się zhytniego demokratyzmu konstytucji jakobińskiej Konwencja zredagowała nowy projekt, który wszedł w życie w r. 1795, inicjując rządy dyrektorjatu.

II.

Konstytucja z 24 czerwca 1793 roku poprzedzona jest deklaracją praw człowieka i obywatela. Są to jakby propyleje, przez które obywatel francuski miał wejść w imponujący gmach zasadniczego prawa swego ustawodawstwa. Zwyczaj poprzedzania tekstu konstytucji tego rodzaju uroczystymi enuncjacjami, zainicjowany przez konstytucję z r. 1791, miał się utrzymać poprzez wszystkie następne, francuskie konstytucje także i monarchistyczne, wyjąwszy ostatniej do dzisiaj obowiązującej z 1875 roku. Deklaracja praw człowieka i obywatela, poprzedzająca konstytucję jakobińską z 1793, była odmianą pierwszej, stanowiącej epokową datę rewolucji francuskiej, uchwalonej przez Konsty-

tuantę 27 sierpnia 1791 roku. Musi się więc traktować obie te deklaracje porównawczo.

Wstępy do obu deklaracji są nieomal identyczne. Oba wyjaśniają cel powyższych aktów, z tą różnicą, że w deklaracji I-szej ogłaszającymi są »reprezentanci narodu francuskiego, ukonstytuowani w zgromadzenie narodowe«, w II-giej zaś ogłaszającym jest »lud francuski«, co należy wytłumaczyć przez odmienny sposób w jaki obie konstytucje zostały uchwalone. Ponadto wstęp do II-giej dekl. hołduje bardziej frazeologii rewolucyjnej, który to objaw daje się zresztą zauważyć w tekście całej konstytucji.

W samej swojej treści deklaracja I-sza streszcza z niezwykłą precyzją i jasnością zasadnicze ideały rewolucji francuskiej. Można powiedzieć, że to co stanowi zdobyczą społeczną i kulturalną tej ostatniej, o co Francja przez dwadzieścia lat z górą toczyła walkę z całą Europą i co w ostateczności przez Europę całą zostało przyjęte, to właśnie jest zawarte w deklaracji z 27 sierpnia 1791 roku. Głosi ona równość wszystkich wobec prawa. Określa jako przyrodzone i niepozbywalne prawa człowieka, własność, bezpieczeństwo i opór przeciwko uciskowi. Stawia zasadę suwerenności narodu. Definiuje wolność jako możliwość robienia wszystkiego co nie szkodzi drugiemu. Co jest czynnością szkodliwą, określać może tylko prawo. Prawo zaś może przyjść do skutku, tylko jako wyraz woli powszechnej, wyrażonej czy to osobiście, czy przez reprezentantów narodu. Nikt nie może być oskarżonym, aresztowanym, więzionym, jak tylko w wypadkach prawem przewidzianem. Wolność przekonań, pisania i drukowania jest zapewnioną. Podatki mają być uchwalane przez wszystkich obywateli lub przez ich reprezentantów i mają być rozłożone równomiernie na wszystkich w miarę ich możliwości. Własność jest określona jako prawo nienaruszalne święte. Wyjąwszy wypadków, podyktowanych potrzebą powszechną, określonych ustawą i pod warunkiem pełnego odszkodowania.

W porównaniu z powyższą deklaracją, jest wstęp do konstytucji jakobińskiej krokiem wstecz pod względem jasności i ścisłości w wyrażaniu się. Idee przewodnie w obu deklaracjach są te same. wszystko co znalazło wyraz w dekl. I-szej, znajduje się i w II-giej. jednak II-ga rozwija zasadnicze myśli szerzej i idzie dalej w kierunku rewolucyjnym. Tak więc dekl. II-ga akcentuje silniej zasadę suwerenności ludu (nie narodu, jak w dekl. I-szej) i woli powszechnej. Art. 25, 26 i 29 zastrzega dla ludu prawo rewizji konstytucji (Art. 28). Nareszcie art. 35 jakby przenosząc z średniowiecznego ustawodawstwa stanowego w nowe rewolucyjne warunki zasadę „de non praestanda oboedientia«, uświęca prawo i obowiązek ludu, wzniesienia insurekcji, w razie przekroczenia praw ludu przez rząd.

Tekst właściwego aktu konstytucyjnego rozpoczyna się od powtórzenia dawniej już przez konwencję ogłoszonej zasady jedności i nierozdzielności republiki francuskiej (art. 1). Art. 2—3 dzielą lud francuski 1) na zebrania pierwsiastkowe (*assemblees primaires*), w celu wykonywania przez lud funkcji, wypływających z jego suwerenności, a więc tam, gdzie lud występował jako podmiot praw; 2) zaś dla administracji i dla sądownictwa, a więc tam, gdzie lud był przedmiotem praw, na departamenty, dystrykty i gminy, w czym zresztą konstytucja jakobińska sankcjonowała jedynie istniejący na podstawie ustawy uchwalonej jeszcze przez konstytuante stan prawny.

Art. 4—6 określają, kto może wykonywać prawa obywatela francuskiego. Zaznaczyć tu należy, że pojęcie obywatela, jak ono się przedstawia w zacytowanych wyżej artykułach nie zupełnie się pokrywa z dzisiejszym pojęciem obywatela. Dzisiaj jest ono równoznaczne z pojęciem przynależności państwowej, podczas gdy tak, jak ono jest sprecyzowane w art. 4. byłoby raczej zbliżone do rzymskiego »*status civitatis*. Według tego art. może wykonywać prawa obywatela francuskiego, każdy mężczyzna, mający skończone lat dwadzieścia jeden, urodzony i zamieszkały we Francji, oraz w pewnych szczegółowo wymienionych wypadkach dwudziestojednoletni cudzoziemiec od roku we Francji zamieszkały, nareszcie cudzoziemiec, co do którego ciało prawodawcze poweźmie uchwałę, że dobrze się zasłużył ludzkości. Art. 5 wylicza wypadki, w których się traci prawa obywatela, przyczem charakterystycznym dla swej niejasności i dla nadużyć, jakich mógł się stać powodem, jest punkt, przewidujący utratę praw obywatela, przez przyjęcie jakichkolwiek funkcji lub zaszczytów pochodzących od rządu nie ludowego. Tu, jak zresztą w całym tekście konstytucji daje się zauważyć, że ile razy autorowie ustawy zaczęli hołdować frazeologii rewolucyjnej, działa się to z uszczerbkiem dla ścisłości prawniczej. Art. 6 wylicza wypadki w których sprawowanie praw obywatela jest zawieszonym.

Powyższe artykuły, określające kto jest obywatelem, pozwoliły kodyfikatorom konstytucji sprecyzować, kim jest ten lud, któremu suwerenność przyznała wstępna deklaracja praw człowieka i obywatela. Art. 7 głosi, że »ludem władczą« jest ogół obywateli Francuzów, a więc wszyscy ci, którzy według art. 4—6 mogą wykonywać prawa obywatela. Art. 8—10 są jakby streszczeniem dalszego ciągu konstytucji, podają one w skróceniu, w jaki sposób lud wykonuje swoją suwerenną władzę, a mianowicie: 1) bezpośrednio wybiera deputowanych (art. 8), 2) wybiera elektorów, którym deleguje prawo wyboru administratorów, arbitrów publicznych, jak również sędziów kryminalnych i kasacyjnych (art. 9); 3) »rozprawia nad prawami (art. 10), co jest wyrażeniem nie-

ściłem, bo następne art. konstytucji dają ludowi nietylko prawo »rozprawiania«, ale również faktyczny wpływ na ustawodawstwo.

Art. 2 postanawiał, że lud dla wykonywania swej władzy, podzielony jest na zebrania pierwiastkowe. Aby tak olbrzymią maszynę, jaką miały się stać te zebrania, w jakimś porządku utrzymać, było rzeczą konieczną ściśle określić jak one będą się odbywały. Wymogowi temu czynią zadość art. 11—20 stanowiące jakgdyby regulamin zebrań pierwiastkowych, ujednostajniając sposób ich odbywania na terytorjum całej Rzeczypospolitej. Według tych postanowień najmniej dwustu, a najwyżej sześciuset obywateli stanowi jedno zebranie pierwiastkowe. Wybiera ono przewodniczącego, sekretarzy, struktatorów. Przestrzeganie porządku w ich łonie należy do nich samych. Dbałość o swobodę w sposobie głosowania przy wyborach posunięta jest do najdalszych granic. Każdy wyborca ma prawo wyboru między głosowaniem tajnym a jawnym, a zebranie pierwiastkowe nie ma prawa w żadnym wypadku uchwalić jednostajnego sposobu głosowania. Natomiast głosowanie nad prawami odbywać się ma przez tak i nie. Nareszcie przewidzianą jest formułka, jaka ma być użyta przy proklamowaniu uchwał zebrań pierwiastkowych. Mimo tych wszystkich przepisów trzeba zaznaczyć, że jeszcze dość ściśle nie unormowano sposobu odbywania się zebrań pierwiastkowych. Jeśli się zwazy, że na zebrania te miały się składać tysiączne tłumy, to trzeba przewidywać, że nie określenie takich n. p. rzeczy, kto zagaja zebrania, lub według jakiego kryterjum ma być ludność podzielona na te zebrania, które przecież nie miały liczyć więcej nad 600 uczestników, musiałyby w praktyce nastęrczać wielkie trudności.

Głównym zadaniem zebrań pierwiastkowych jest wybór deputowanych. Na czterdzieści tysięcy obywateli przypada jeden deputowany (art. 22). Precyzuje to art. 23 postanawiający, że połączone zebrania pierwiastkowe, odpowiadające ludności od 39.000 do 41.000 wybierają jednego deputowanego. Oczywiście specjalna ordynacja wyborcza nie objęta ramami konstytucji, musiałaby ściślej uregulować sposób wybierania deputowanych. Art. 24—27 podają jedynie, że deputowanym zostaje ten, kto otrzymał bezwzględną większość. w przeciwnym razie przewidują wybory ściśle. Art. 29 stawia zasadę, która się wyrobiła dawno przed rewolucją francuską w praktyce parlamentaryzmu angielskiego, a która była jedynie logiczną i możliwą w republikańskim, demokratycznym ustroju, tak dalece, że umieszczenie jej w konstytucji było zbędne, jako rozumiejące się samo przez się, tj. że każdy deputowany jest reprezentantem całego narodu, (a nie n. p. stanu lub tej tylko grupy wyborców, która go wybrała). Z tego wypływa z logiczną konsekwencją, że deputowanym można być wybranym na całym ob-

szarze Rzeczypospolitej bez względu na miejsce swego stałego zamieszkania (art. 28) Inne znaczenie ma pierwsza połowa art 28, dająca prawo czynne wyboru każdemu wykonującemu prawa obywatela (art. 4—6). Konstytucja jakobińska nie przewidywała więc żadnego specjalnego cenzusu, ani wieku, ani wykształcenia (o majątkowym wobec jej demokratycznych zasad mowy być nie mogło) dla wyboru na deputowanego. Wybory odbywają się co roku, pierwszego maja (art 32). — Oprócz deputowanych zebrania pierwiastkowe wybierają elektorów, a mianowicie jednego na 200, dwóch od 300—400, trzech od 500 do 600 obecnych na zebraniu.

W ten sposób wybierane ciało prawodawcze zbiera się 1 lipca i obraduje w permanencji przez rok. Nienaruszalność jest zagwarantowana deputowanym podobnie jak w nowszych konstytucjach. (Artykuł 39—44).

Art 45—52 są jakby ramami, w pośród których ma się obracać regulamin ciała prawodawczego. Charakterystycznym jest tutaj art. 48, nie pozwalający odmówienia głosu deputowanemu, w porządku w jakim go żądano. Art. 53—55 określa zakres kompetencji ciała prawodawczego. Rozróżnia tutaj art. 53 ustawy, które ciało prawodawcze tylko »proponuje« i dekrety, które są definitywnymi aktami prawotwórczemi. W ten sposób zrozumiałem jest, dlaczego jedynym kryterjum co jest ustawą, a co dekretem, jest dla konstytucji ważność danego aktu. Wszystko co ma znaczenie istotne, a więc ustawodawstwo cywilne i karne, budżet Rzeczypospolitej, ustawodawstwo podatkowe i walutowe wypowiedzenie wojny, nowy podział terytorjum francuskiego, ustawodawstwo oświatowe, wreszcie, aby frazeologii stało się zadość, zaszczyty publiczne dla wielkich ludzi określa art. 54 jako ustawę. Reszta uchwał ciała prawodawczego staje się prawomocną w formie dekretu. Widocznie ze względów praktycznych zaliczone tutaj zostały także i tak wielkiej wagi rzeczy, jak coroczne ustanowienie sił wojskowych na lądzie i morzu, oraz ratyfikowanie traktatów. Nareszcie pod formą dekretów może zgromadzenie prawodawcze uchwalić »wydatki niespodziewane i nadzwyczajne«. Jest tu więc pozostawiona furtka przez którą będzie można unikać odwołania się do zebrań pierwiastkowych w sprawach budżetowych, ile razy zajdzie tego potrzeba.

Cóż postanawia konstytucja jakobińska, aby ustawa proponowana przez ciało prawodawcze stała się obowiązującą? Otóż taki projekt ma być wydrukowanym i rozesłanym do wszystkich gmin Rzeczypospolitej, Jeśli w połowie departamentów, więcej w jednym, dziesiąta część zebrań pierwiastkowych nie zareklamuje, projekt staje się ustawą. Jeśli reklamacja ma miejsce, ciało prawodawcze zwołuje zebrania pierwiastkowe na terytorjum całej Rzeczypospolitej, których większość musi się

oświadczyć za projektem, jeśli się on ma stać ustawą, (tak należy rozumieć art. 60, który nie dopowiada wszystkiego). Tutaj, w tym przyznaniu całemu ludowi francuskiemu bezpośrednio władzy prawodawczej, leży punctum salians rewolucyjnej ideologii twórców konstytucji jako-bińskiej.

Art. 72 - 74 poświęcone są władzy wykonawczej. Miejsce prezydenta republiki zajmuje tutaj rada wykonawcza, ciało kolektywne złożone z 25 członków. Zebranie elektoralne każdego departamentu mianuje jednego kandydata, a z listy generalnej ciało prawodawcze wybiera członków rady. Co roku odnawiana jest połowa Rady. Rada ma kierować administracją państwową ściśle według ustaw i dekretów ciała prawodawczego i przed nim jest odpowiedzialną. Mianuje ona agentów, stojących na czele pojedynczych działów administracji państwowej. Agenci ci nie mają jednak stanowiska analogicznego do stanowiska ministrów we wszystkich konstytucjach nowożytnych, nie tworzą bowiem rady, nie mają między sobą żadnej styczności bezpośredniej, nie mają żadnej władzy osobistej, są w dosłownym tego słowa znaczeniu agentami rady wykonawczej. Ich liczbę i zakres ich funkcji określa ciało prawodawcze – Rada wykonawcza rezyduje przy ciele prawodawczym; na salę jego obrad ma wstęp (art 75) i ma prawo każdej chwili zabrać głos na jego posiedzeniach (art 76), jak również każdej chwili ciało prawodawcze może od niej zażądać wyjaśnień. W całym tym określeniu władzy wykonawczej aż nadto widoczną jest wola prawodawcy, aby cała faktyczna władza spoczywała bezpośrednio, jeśli już nie w rękach całego ludu, jak przy władzy prawodawczej, co w tak wielkim państwie jak Francja było niemożliwem, to przynajmniej w rękę jego reprezentantów, ciała prawodawczego. Gdyby konstytucja z roku 1793 była weszła w życie, nie byłyby to rządy parlamentarne w dzisiejszym tego słowa znaczeniu, lecz codzienne załatwianie każdej sprawy państwowej bezpośrednio przez ciało prawodawcze, byłoby to poprostu przedłużenie sposobów rządzenia konwencji narodowej. Rada wykonawcza była prawdopodobnie pomyślana na wzór komitetu ocalenia publicznego, który w roku uchwalenia konstytucji skupiał w swoim ręku faktyczną władzę we Francji, ale tylko jako emanacja konwencji, niejako jako jej kwintesencja, w dosłownym znaczeniu jej komitet, jakby dziś powiedziano jej komisja.

Art 37–38 oraz 78–84 dają ogólny szemat ustroju administracyjnego republiki. I tutaj znowu jako źródło władzy administracyjnej widzimy lud, Zebrania pierwiastkowe wybierają mianowicie po jednym elektorze na dwustu obecnych, z tych elektorów tworzą się zebrania elektoralne, które wybierają administratorów dystryktów i departamentów. Urzędników gminnych wybierają zebrania gminne, tj. ogół oby-

wateli w danej gminie zamieszkałych. Te władze gminne, dystryktowe i departamentowe są na wzór rady wykonawczej kolektywne, ale konstytucja nie określa liczby ich członków. Ciało prawodawcze określa ich zakres działania.

Art. 85—100 poświęcone są sądownictwu. Art. 85 stawia zasadę jedności obowiązujących kodeksów na całym terytorjum Republiki. Jak wiele innych postanowień konstytucji rewolucyjnych, tak i to musi być tłumaczone historycznie. Jest to reakcja przeciwko różnorodności praw panującej we Francji za czasów królewskich. Redakcja jednolitych kodeksów, rozpoczęta jeszcze przez Konstytuante, miała być dokończona, a właściwie prawie w całości dokonana dopiero przez Napoleona.

Art. 86—95 regulują sądownictwo w sprawach cywilnych. I tu widać staranie, aby także i władza sądownicza spoczywała możliwie najbezpośredniej w rękach ludu. Najpierw więc strony mają prawo kwestje sporne poddać rozstrzygnięciu wybranych przez siebie arbitrom prywatnym, których orzeczenie jest definitywnem, o ile strony nie zastrzegą sobie prawa apelacji. O ile strony nie skorzystają z możliwości poddania sprawy arbitrom prywatnym, w takim razie wyrokują w pierwszej instancji sędziowie pokoju, wybierani corocznie przez zebrania pierwsiastkowe. W drugiej instancji we wszystkich sprawach nie załatwionych definitywnie przez arbitrów prywatnych lub sędziów pokoju fungują arbitrowie publiczni, wybierani corocznie przez zebrania elektoralne. Art. 94 skrótca o ile możliwości, a raczej do niemożliwości postępowanie sądowe, co znowu należy tłumaczyć jako reakcję przeciwko proceduralnym zwłokom i formalnościom dawnych sądów królewskich. W sądownictwie karnym, jak zresztą w dużej mierze cywilnym, konstytucja z 1793 roku nie odstępkuje od ustaw, wprowadzonych w życie jeszcze przez konstytuante, a ustanawiających we Francji sądy przysięgłe. Wybór sędziów kryminalnych oddaje art. 87 zebraniom elektoralnym które również wybierają członków trybunału kasacyjnego, który orzeka tylko w sprawach pogwałcenia przepisów proceduralnych.

Cały ustęp o sądownictwie w konstytucji z 1793 r. jest tylko szematem, który należy uzupełnić przedewszystkiem już podówczas obowiązującymi ustawami, uchwalonemi przez konstytuante

Art. 102—106 to podobny szemat dla skarbowości. Uderza tutaj skomplikowany system kontroli, stwarzający dwa rodzaje komisarzy kontrolnych; najpierw właściwych kontrolerów, komisarzy mianowanych przez radę wykonawczą; następnie komisarzy nominowanych przez ciało prawodawcze, którzyby kontrolowali działalność pierwszych komisarzy.

W ustępie poświęconym sile zbrojnej państwa zasady demokratyczne są przeprowadzone logicznie i konsekwentnie, ale z większą dbałością o realne warunki życia, niż w reszcie konstytucji, zapewne

pod wpływem przeżyć wojennych, jakie przechodziła Francja. Tak więc wszyscy Francuzi powołani są do tego, aby być żołnierzami i armja niema mieć generalissimusa (z obawy przed dyktaturą wojskową, przyszłość okazała, że niepłonna), z drugiej jednak strony art. 114 postanawia, że żadna część armji nie może prowadzić jakichkolwiek obrad, co niezawodnie oznacza zawieszenie praw obywatela na czas służby wojskowej i było uwzględnieniem koniecznych dla dyscypliny każdej armji warunków.

Art. 115—117 określają sposób rewizji konstytucji. Uchwała takiej samej liczby zebrań pierwiastkowych, jaka wystarcza do wniesienia reklamacji przeciwko projektowi prawa, nakłada na ciało prawodawcze obowiązek zwołania wszystkich zebrań pierwiastkowych. Jeśli większość tychże oświadczy się za rewizją, następują wybory do konwencji narodowej, w ten sam sposób co do ciała prawodawczego. Konwencji wolno jednak zmienić konstytucję tylko w tych punktach, które spowodowały jej zwołanie. Ostatnie artykuły pływają bez ograniczeń po morzu frazeologii rewolucyjnej. Art. 118—121 są propagandą, przeznaczoną dla zagranicy, dla specjalnego użytku czasów wojennych. Art. 122 o gwarancji praw powtarza zasady, wypowiedziane już w wstępnej deklaracji praw człowieka.

III.

Nie tutaj miejsce, aby wykazywać, jak potężnym był wpływ ideologii Jana Jakóba Rousseau'o na autorów konstytucji z 1793 r. Dość zaznaczyć, że wpływ ten był przemożnym a dwie zasadnicze idee Rousseau'a, idee woli powszechnej i zwierzchnictwa ludowego, są również podstawowymi ideami konstytucji jakobińskiej. Toteż jako dominującą cechę tego aktu należy oznaczyć łamanie się z trudnościami, jakie nastąpiło urzeczywistnienie powyższych idei, wobec praktycznych wymogów życia. Jak to wykazywaliśmy przy rozbiórce konstytucji, kodyfikatorowie Konwencji oddawali możliwie jaknajwiększą władzę bezpośrednio całemu ludowi, instytucji jednak parlamentarnych, potępionych przez Rousseau'a, znieść nie byli w stanie, przeciwnie byli zmuszeni fikcją przedstawicielstwa ludu przez deputowanych silnie zaakcentować. Z drugiej jednak strony wprowadzają oni coroczne wybory, aby umożliwić ludowi jak najczęstsze wyrażenie swej woli odnośnie do osób deputowanych i stwarzają instytucję referendum, na podstawie której lud miał możliwość bezpośredniego wypowiedzenia się co do każdego ważniejszego projektu ustawy. Nadużycia, jakich dopuścili się dzięki analogicznej instytucji plebiscytu za pierwszego i drugiego cesarstwa obaj Napoleonowie, którzy dzięki niej mogli wywodzić swą władzę, nabytą

na drodze zamachów stanu, z woli ludu, otworzyła dopiero oczy zwolennikom idei woli powszechnej i zwierzchnictwa ludowego, na niedostateczność, a raczej iluzoryczność tego rodzaju zapytywania bezpośrednio całego ludu o jego zdanie, gdy lud stanąwszy wobec gotowego projektu, miał przez »tak« lub »nie« albo przyjąć cały projekt albo cały odrzucić. Nim jednak te wady »referendum« miały się uwidocznić miało minąć lat kilkadziesiąt. bo dopiero drugie cesarstwo przekonało o nich wszystkich, tymczasem zaś w r. 1793 widzieli w nim autorowie konstytucji jakobińskiej jedyną możliwą drogę dania ludowi możliwości bezpośredniego wzięcia udziału w sprawowaniu władzy, przynajmniej prawodawczej.

Gdy tak konstytucja jakobińska ograniczała kompetencję ciała prawodawczego na korzyść ludu z drugiej strony rozszerzała ją w niebywały sposób na niekorzyść władzy wykonawczej. która, jak to zaznaczyliśmy, stawała się tylko niejako emanacją ciała (prawodawczego. Prawda, że i przy powoływaniu członków Rady wykonawczej skrzepowani byli deputowani wolą ludu, musząc się ograniczyć do listy kandydatów, przedstawionych przez zebrania elektoralne, ale mimo to wielogłowa Rada wykonawcza i nie mający mieć między sobą komunikacji agenci nie mogli mieć innego autorytetu, jak ten, któryby im użyczyło ciało prawodawcze. Względy polityczne, chęć kontynuowania »status quo«, panującego za czasów Konwencji, przedłużenia prowizorium, wytłumaczalnego nieukonstytuowaniem się republiki, wojną i zamieszkami wewnętrznymi, w stan trwały, usankcjonowany konstytucją, jest tu aż nadto widoezną. Tu tkwi główny powód, dla którego konstytucja z 1793 r., gdyby była weszła w życie, okazałaby się najprawdopodobniej niemożliwą do utrzymania. Przy tak skonstruowanej władzy wykonawczej, sprawowanie jakichkolwiek rządów byłoby możliwe jedynie przy 1) zupełnem opanowaniu władzy przez jedno stronnictwo i steroryzowaniu przez nie innych stronnictw; 2) przy wielkiej spoistości i karności tego jednego stronnictwa. Tak mógł rządzić komitet ocaczenia publicznego w latach 1793—1794, kiedy stronnictwo Góry, bezwzględnie zapanowawszy nad Konwencją, terorem zagarnęło całą władzę w swoje ręce. Gdyby jednak jedna z powyższych przesłanek upadła, musiałaby w kraju zapanować zupełna anarchja.

Kwestje, któremi się zajmuje konstytucja jakobińska, są natury ściśle politycznej. Sprawami ekonomicznymi nie zajmuje się wcale. Przeciwnie, dążąc bezwzględnie do równości politycznej, tak są dalecy najskrajniejsi Jakóbin od żądania jakichkolwiek zmian w istniejącym ustroju gospodarczym, że stawiają prawo własności na równi z najważniejszymi prawami człowieka i obywatela. To zaszczytne miejsce zawdzięcza prawo własności coprawda reakcji przeciwko arbitralnym kon-

fiskatom majątków przez rządy królewskie, świadczy jednak ono bądź co bądź o zupełnym braku dążności do równości ekonomicznej. Odpowiada to duchowi całej rewolucji francuskiej, której dążności i cele były ściśle polityczne. Dokonała wprawdzie rewolucja niezwykle doniosłej reformy gospodarczej, a mianowicie agrarnej, ale stało się to można powiedzieć okazyjnie, dzięki emigracji całej arystokracji, oraz rozdzieleniu kościoła od państwa, i skonfiskowaniu dóbr szlacheckich i kościelnych. Poza tem rewolucja francuska zmiany ustroju gospodarczego nie sprowadziła, dążeniem jej bowiem było wyłącznie¹ zaprowadzenie: 1) równości politycznej. 2) praworządności w państwie. Ten ostatni postulat osiągnęła w całej pełni, o pierwszy miały się toczyć walki przez pierwszą połowę wieku XIX-tego. Pod tym bowiem względem nie odrazu ustrój polityczny Francji zastosował się (w praktyce przynajmniej) do demokratycznych ideałów rewolucji. Narazie nastąpiło jedynie przesunięcie się władzy z rąk szlachty do właściwego stanu trzeciego, do rąk bogatej i wykształconej burżuazji, z pominięciem t. zw. stanu czwartego, tj. szerokich mas ludowych. Dopóki walka ta o demokratyzowanie się ustroju politycznego trwała, a zakończyć się miała we Francji dopiero za trzeciej Republiki, tak długo konstytucja jakobińska była jakby sztandarem, około którego grupowali się walczący o ideały rewolucji francuskiej bojownicy. Była ona bowiem najsakrajniejszym tych ideałów wcieleniem. Wobec konstytucji z 1791 r., z jej podziałem na obywateli biernych i czynnych, oraz wobec konstytucji z 1795 r., która wprowadziła dwuizbowość, wybory pośrednie i cenzus majątkowy dla elektorów, konstytucja jakobińska, z swoją konsekwencją w dążności do urzeczywistnienia ideałów demokratycznych, była jedyną, która mogła służyć za program dla spadkobierców ideowych rewolucji francuskiej. Na tem polega jej znaczenie historyczne

Rosnące uprzemysłowienie Europy wzbudziło socjalizm, a z nim obok dążności do równości politycznej, dążność do równości ekonomicznej. Z tą chwilą konstytucja jakobińska przestała być aktualną, a teoretycy skrajnych dążności demokratycznych nie mieli aktu prawnego, którymby mógł im służyć za program. Uzyskali go dopiero dzięki pierwszemu wcieleniu w życie zasad socjalistycznych, dokonanemu przez rządy bolszewickie w Rosji. Konstytucja Sowdepji, różniąca się od konstytucji jakobińskiej, zasadniczo tem, że głównie zajmuje się sprawami ekonomicznymi, ma jednak z tą drugą wiele analogii pod względem formalnym i politycznym.

Już stylizacja obu konstytucyj jest analogiczna. Oba te akty mają

¹ Działalność BabeuŃa była epizodem bez większego znaczenia dla przebiegu rewolucji francuskiej

być nietylko ustawami zasadniczymi wielkich państw, urządzonych na nowych podstawach, są one również środkiem propagandy rewolucyjnej na wewnątrz i zewnątrz. Wiele ustępów w obu konstytucjach nie ma pod względem prawniczym żadnego znaczenia i ich wstawienie może być tylko tłumaczone celami agitacyjnymi. Swoją drogą przyznać trzeba, że ussawa zasadnicza bolszewicka pod tym względem prym trzyma.

Pod względem politycznym skutecznie bolszewicy zwrot do Rousseau'a. Ideologia ich polityczna zbliżona jest do ideologii skrajnych jakobińców. Nie darmo wieszają oni portrety Robespierre'a i Marata obok portretów Marksa i Lenina. Bezpośredniość w wyrażaniu się woli ludu wprowadzają bolszewicy przez przeniesienie punktów ciężkości władzy do sowietów lokalnych, których stwarzają szereg różnych kategorii. Konsekwentniej od jakobińców, którzy wbrew Rousseau'owi utrzymali fikcję przedstawicielstwa ludu przez deputowanych, redukują bolszewicy instytucje parlamentarne do minimum. Wszelchrosyjski zjazd sowietów odbywać się ma sporadycznie, decydować ma tylko w sprawach najważniejszych, pozatem deleguje swoją władzę Centralnemu komitetowi wykonawczemu. Temu komitetowi konstytucja przyznaje pełną kontrolę i prawo powoływania władzy wykonawczej, jaką jest komisariat ludowy. I tutaj można powiedzieć, że system ten jest możliwy tak długo, jak trwa teror jednego stronnictwa. Niemniej jednak przewidywać należy, że ustawa zasadnicza bolszewicka stanie się na wiek XX programem stronnictw skrajnych, tak jak była nim na wiek XIX konstytucja jakobińska.

Annexy.

ACTE CONSTITUTIONNEL

du 24 Juin 1793 et Déclaration des Droits de l'homme et du citoyen.

Déclaration des droits de l'homme et du citoyen.

Le peuple Français, convaincu que l'oubli et le mépris des droits naturels de l'homme, sont les seules causes des malheurs du monde, a résolu d'exposer dans une déclaration solennelle, ces droits sacrés et inaliénables, afin que tous les citoyens pouvant comparer sans cesse les actes du gouvernement avec le but de toute institution sociale, ne se laissent jamais opprimer et avilir par la tyrannie, afin que le peuple ait toujours devant les yeux les bases de sa liberté et de son bonheur; le magistrat la règle de ses devoirs; le législateur l'objet de sa mission. — En conséquence, il proclame,

en présence de l'Être suprême, la déclaration suivante des droits de l'homme et du citoyen.

Art. 1. Le but de la société est le bonheur commun. — Le gouvernement est institué pour garantir à l'homme la jouissance de ses droits naturels et imprescriptibles.

2. Ces droits sont, l'égalité, la liberté, la sûreté, la propriété

3. Tous les hommes sont égaux par la nature et devant la loi

4 La loi est l'expression libre et solennelle de la volonté générale, elle est la même pour tous, soit qu'elle protège, soit qu'elle punisse; elle ne peut ordonner que ce qui est juste et utile à la société; elle ne peut défendre que ce qui lui est nuisible.

5 Tous les citoyens sont également admissibles aux emplois publics. Les peuples libres ne connaissent d'autres motifs de préférence dans leurs élections, que les vertus et les talents.

6. La liberté est le pouvoir qui appartient à l'homme de faire tout ce qui ne nuit pas aux droits d'autrui. elle a pour principe la nature; pour règle la justice; pour sauvegarde la loi; sa limite morale est dans cette maxime: *Ne fais pas à un autre ce que tu ne veux pas qu'il te soit fait*

7. Le droit de manifester sa pensée et ses opinions, soit par la voie de la presse, soit de toute autre manière, le droit de s'assembler paisiblement, le libre exercice des cultes, ne peuvent être interdits — La nécessité d'enoncer ces droits suppose ou la présence ou le souvenir récent du despotisme

8. La sûreté consiste dans la protection accordée par la société à chacun de ses membres pour la conservation de sa personne, de ses droits et de ses propriétés.

9. La loi doit protéger la liberté publique et individuelle contre l'oppression de ceux qui gouvernent.

10. Nul ne doit être accusé, arrêté ni détenu, que dans les cas déterminés par la loi et selon les formes qu'elle a prescrites. Tout citoyen, appelé ou saisi par l'autorité de la loi, doit obéir à l'instant; il se rend coupable par la résistance.

11 Tout acte exercé contre un homme hors des cas et sans les formes que la loi détermine, est arbitraire et tyrannique, celui contre lequel on voudrait l'exécuter par la violence, a le droit de le repousser par la force.

12 Ceux qui solliciteraient, expédieraient, signeraient, exécuteraient ou feraient exécuter des actes arbitraires, sont coupables, et doivent être punis.

13 Tout homme étant présumé innocent jusqu'à ce qu'il ait été déclaré coupable, s'il est jugé indispensable de l'arrêter, toute rigueur qui ne serait pas nécessaire pour s'assurer de sa personne, doit être sévèrement réprimée par la loi.

14. Nul ne doit être jugé et puni qu'après avoir été entendu ou légalement appelé, et qu'en vertu d'une loi promulguée antérieurement au délit. La loi qui punirait des délits commis avant qu'elle existât, serait une tyrannie; l'effet rétroactif donné à la loi serait un crime.

15. La loi ne doit décerner que des peines strictement et évidemment nécessaires: les peines doivent être proportionnées au délit et utiles à la société.

16 Le droit de propriété est celui qui appartient à tout citoyen de jouir et de disposer à son gré de ses biens, de ses revenus, du fruit de son travail et de son industrie.

17. Nul genre de travail, de culture, de commerce, ne peut être interdit à l'industrie des citoyens.

18 Tout homme peut engager ses services, son temps, mais il ne peut se vendre, ni être vendu; sa personne n'est pas une propriété aliénable. La loi ne reconnaît point de domesticité; il ne peut exister qu'un engagement de soins et de reconnaissance, entre l'homme qui travaille et celui qui l'emploie.

19. Nul ne peut être privé de la moindre portion de sa propriété, sans son consentement, si ce n'est lorsque la nécessité publique légalement constatée l'exige, et sous la condition d'une juste et préalable indemnité.

20. Nulle contribution ne peut être établie que pour l'utilité générale. Tous les citoyens ont le droit de concourir à l'établissement des contributions, d'en surveiller l'emploi, et de s'en faire rendre compte.

21. Les secours publics sont une dette sacrée. La société doit la subsistance aux citoyens malheureux, soit en leur procurant du travail, soit en assurant les moyens d'exister à ceux qui sont hors d'état de travailler.

22. L'instruction est le besoin de tous. La société doit favoriser de tout son pouvoir les progrès de la raison publique, et mettre l'instruction à la portée de tous les citoyens.

23. La garantie sociale consiste dans l'action de tous, pour assurer à chacun la jouissance et la conservation de ses droits; cette garantie repose sur la souveraineté nationale.

24. Elle ne peut exister, si les limites des fonctions publiques ne sont pas clairement déterminées par la loi, et si la responsabilité de tous les fonctionnaires n'est pas assurée.

25. La souveraineté réside dans le peuple; elle est une et indivisible, imprescriptible et inaliénable.

26. Aucune portion du peuple entier; mais chaque section du souverain assemblée doit jouir du droit d'exprimer sa volonté avec une entière liberté.

27. Que tout individu qui usurperait la souveraineté, soit à l'instant mis à mort par les hommes libres.

28. Un peuple a toujours le droit de revoir, de réformer et de changer sa constitution. Une génération ne peut assujétir à ses lois les générations futures.

29. Chaque citoyen a un droit égal de concourir à la nomination de ses mandataires ou de ses agents.

30. Les fonctions publiques sont essentiellement temporaires; elles ne peuvent être considérées comme des distinctions ni comme des récompenses, mais comme des devoirs.

31. Les délits des mandataires du peuple et de ses agents, ne doivent jamais être impunis. Nul n'a le droit de se prétendre plus inviolable que les autres citoyens.

32. Le droit de présenter des pétitions aux dépositaires de l'autorité publique ne peut, en aucun cas, être interdit, suspendu ni limité.

33. La résistance à l'oppression est la conséquence des autres droits de l'homme.

34. Il y a oppression contre le corps social lorsqu'un seul de ses membres est opprimé. Il y a oppression contre chaque membre lorsque le corps social est opprimé.

35. Quand le gouvernement viole les droits du peuple, l'insurrection est pour le peuple et pour chaque portion du peuple, le plus sacré des droits et le plus indispensable des devoirs.

Acte constitutionnel.

De la République.

Art. 1. La République Française est une et indivisible.

De la distribution du Peuple.

2. Le peuple Français est distribué, pour l'exercice de sa souveraineté, en assemblées primaires de cantons.

3. Il est distribué, pour l'administration et pour la justice, en départements, districts, municipalités.

De l'état des Citoyens.

4. Tout homme né et domicilié en France, âgé de vingt et un ans accomplis; — Tout étranger âgé de vingt et un ans accomplis, qui, domicile en France depuis une année, — Y vit de son travail, — Ou acquiert une propriété, — Ou épouse une Française, — Ou adopte un enfant, — Ou nourrit un vieillard; — Tout étranger enfin, qui sera jugé par le corps législatif avoir bien mérité de l'humanité, — Est admis à l'exercice des droits de citoyen Français.

5. L'exercice des droits de citoyen se perd, — Par la naturalisation en pays étranger; — Par l'acceptation de fonctions ou faveurs émanées d'un gouvernement non populaire; — Par la condamnation à des peines infamantes ou affectives, jusqu'à rehabilitation.

6. L'exercice de droits de citoyen est suspendu, — Par l'état d'accusation; — Par un jugement de contumace, tant que le jugement n'est pas anéanti.

De la Souveraineté du Peuple.

7. Le peuple souverain est l'universalité des citoyens Français.

8. Il nomme immédiatement ses députés.

9. Il délègue à des électeurs le choix des administrateurs, des arbitres publics, des juges criminels et de cassation.

10. Il délibère sur les lois.

Des Assemblées primaires.

11. Les assemblées primaires se composent des citoyens domiciliés depuis six mois dans chaque canton.

12. Elles sont composées de deux cents citoyens au moins, de six cents au plus, appelés à voter.

13. Elles sont constituées par la nomination d'un président, de secrétaires, de scrutateurs.

14. Leur police leur appartient

15. Nul n'y peut paraître en armes.

16. Les élections se font au scrutin, ou à haute voix, au choix de chaque votant.

17. Une assemblée primaire ne peut, en aucun cas, prescrire un mode uniforme de voter.

18. Les scrutateurs constatent le vote des citoyens qui ne sachant pas écrire, préfèrent de voter au scrutin.

19. Les suffrages sur les lois sont donnés par *oui* et par *non*.

20. Le voeu de l'assemblée primaire est proclamé ainsi: *Les citoyens réunis en assemblée primaire de... au nombre de... votants, votent pour ou votent contre, à la majorité de...*

De la Représentation nationale.

21. La population est la seule base de la représentation nationale.

22. Il y a un député en raison de quarante mille individus.

23. Chaque réunion d'assemblées primaires, résultant d'une population de 39,000 à 41,000 âmes, nomme immédiatement un député.

24. La nomination se fait à la majorité absolue des suffrages.

25. Chaque assemblée fait le dépouillement des suffrages, et envoie un commissaire pour le recensement général, au lieu désigné comme le plus central.

26. Si le premier recensement ne donne point de majorité absolue, il est procédé à un second appel, et on vote entre les deux citoyens qui ont réuni le plus de voix.

27. En cas d'égalité de voix, le plus âgé a la préférence, soit pour être ballotté, soit pour être élu. En cas d'égalité d'âge, le sort décide.

28. Tout Français exerçant les droits de citoyen, est éligible dans l'étendue de la République.

29. Chaque député appartient à la nation entière.

30. En cas de non-acceptation, démission, déchéance ou mort d'un député, il est pourvu à son remplacement par les assemblées primaires qui l'ont nommé.

31. Un député qui a donné sa démission, ne peut quitter son poste qu'après l'admission de son successeur.

32. Le peuple Français s'assemble tous les ans, le premier mai, pour les élections.

33. Il y procède quel que soit le nombre des citoyens ayant droit d'y voter.

34. Les assemblées primaires se forment extraordinairement, sur la demande du cinquième des citoyens qui ont droit d'y voter.

35. La convocation se fait, en ce cas, par la municipalité du lieu ordinaire du rassemblement.

36. Ces assemblées extraordinaires ne délibèrent qu'autant que la moitié, plus un, des citoyens qui ont droit d'y voter, sont présents.

Des Assemblées électorales.

37. Les citoyens réunis en assemblées primaires, nomment un électeur à raison de 200 citoyens, présents ou non; deux depuis 301 jusqu'à 400; trois depuis 401 jusqu'à 600.

38. La tenue des assemblées électorales, et le mode des élections sont les mêmes que dans les assemblées primaires.

Du Corps législatif.

39. Le corps législatif est un, indivisible et permanent.

40. Sa session est d'un an.

41. Il se réunit le premier juillet.

42. L'assemblée nationale ne peut se constituer, si elle n'est composée au moins de la moitié des députés, plus un.

43. Les députés ne peuvent être recherchés, accusés ni jugés en aucun temps, pour les opinions qu'ils ont énoncées dans le sein du corps législatif.

44. Ils peuvent, pour fait criminel, être saisis en flagrant délit: mais le mandat d'arrêt ni le mandat d'amener ne peuvent être décernés contre eux qu'avec l'autorisation du corps législatif.

Tenue des séances du Corps législatif.

45. Les séances de l'assemblée nationale sont publiques.

46. Les procès-verbaux de ses séances seront imprimés.

47. Elle ne peut délibérer si elle n'est composée de deux cents membres au moins.

48. Elle ne peut refuser la parole à ses membres, dans l'ordre où ils l'ont réclamée.

49. Elle délibère à la majorité des présents.

50. Cinquante membres ont le droit d'exiger l'appel nominal.
 51. Elle a le droit de censure sur la conduite de ses membres dans son sein.
 52. La police lui appartient dans le lieu de ses séances, et dans l'en-
 ceinte extérieure qu'elle a déterminée.

Des fonctions du Corps législatif.

53. Le corps législatif propose des lois, et rend des décrets.
 54. Sont compris sous le nom général de loi, les actes du corps législatif, concernant: — La législation civile et criminelle; — L'administration générale des revenus et des dépenses ordinaire de la République; — Les domaines nationaux; — Le titre, le poids, l'empreinte et la dénomination des monnaies; — La nature, le montant et la perception des contributions; — La déclaration de guerre; — Toute nouvelle distribution générale du territoire français; — L'instruction publique; — Les honneurs publics à la mémoire des grands hommes.
 55. Sont désignés sous le nom particulier de décret, les actes du corps législatif, concernant: — L'établissement annuel des forces de terre et de mer; — La permission ou la défense du passage des troupes étrangères sur le territoire français; — L'introduction des forces navales étrangères dans les ports de la République; — Les mesures de sûreté et de tranquillité générales; — La distribution annuelle et momentanée de secours et travaux publics; — Les ordres pour la fabrication des monnaies de toute espèce; — Les dépenses imprévues et extraordinaires; — Les mesures locales et particulières à une administration, à une commune, à un genre de travaux publics; — La défense du territoire; — La ratification des traités; — La nomination et la destitution des commandants en chef des armées; — La poursuite de la responsabilité des membres du conseil, des fonctionnaires publics; — L'accusation des prevenus de complots contre la sûreté générale de la République; — Tout changement dans la distribution partielle du territoire français; — Les récompenses nationales.

De la formation de la Loi.

56. Les projets de loi sont précédés d'un rapport.
 57. La discussion ne peut s'ouvrir, et la loi ne peut être provisoirement arrêtée que quinze jours après le rapport.
 58. Le projet est imprimé et envoyé à toutes les communes de la République, sous ce titre: Loi proposée.
 59. Quarante jours après l'envoi de la loi proposée, si dans la moitié des départements, plus un, le dixième des assemblées primaires de chacun d'eux, régulièrement formées, n'a pas réclamé, le projet est accepté et devient loi.
 60. S'il y a réclamation, le corps législatif convoque les assemblées primaires.

De l'intitulé des Lois et des Décrets.

61. Les lois, les décrets, les jugements et tous les actes publics sont intitulés: Au nom du peuple Français, l'an... de la République Française.

Du Conseil exécutif.

62. Il y a un conseil exécutif composé de vingt-quatre membres.

63 L'assemblée electorale de chaque departement nomme un candidat. Le corps legislatif choisit sur la liste generale, les membres du conseil

64 Il est renouvele par moitie a chaque legislature, dans les derniers mois de sa session

65 Le conseil est charge de la direction et de la surveillance de l'administration generale, il ne peut agir qu'en execution des lois et des decrets du corps legislatif

66 Il nomme, hors de son sein, les agents en chef de l'administration generale de la Republique

67 Le corps legislatif determine le nombre et les fonctions de ces agents

68 Ces agents ne forment point un conseil, ils sont separes, sans rapports immediats entre eux, ils n'exercent aucune autorite personnelle

69 Le conseil nomme, hors de son sein, les agents exterieurs de la Republique

70 Il negocie les traites

71 Les membres du conseil, en cas de prevarication, sont accuses par le corps legislatif

72 Le conseil est responsable de l'execution des lois et des decrets, et des abus qu'il ne denonce pas

73 Il revoque et remplace les agents a sa nomination

74 Il est tenu de les denoncer, s'il y a lieu, devant les autorites judiciaires

Des relations du Conseil executif avec le Corps legislatif

75 Le conseil executif reside aupres du corps legislatif, il a l'entree et une place separee dans le lieu de ses seances

76 Il est entendu toutes les fois qu'il a un compte a rendre

77 Le corps legislatif l'appelle dans son sein, en tout ou en partie, lorsqu'il le juge convenable

Des Corps administratifs et municipaux

78 Il y a dans chaque commune de la Republique une administration municipale, — Dans chaque district, une administration intermediaire, — Dans chaque departement, une administration centrale

79 Les officiers municipaux sont elus par les assemblees de commune

80 Les administrateurs sont nommes par les assemblees electorales de departement et de district

81 Les municipalites et les administrations sont renouvelees tous les ans par moitie

82 Les administrateurs et officiers municipaux n'ont aucun caractere de representation — Ils ne peuvent, en aucun cas, modifier les actes du corps legislatif, ni en suspendre l'execution

83 Le corps legislatif determine les fonctions des officiers municipaux et des administrateurs, les regles de leur subordination, et les peines qu'ils pourront encourir

84 Les seances des municipalites et des administrations sont publiques

De la Justice civile

85 Le code des lois civiles et criminelles est uniforme pour toute la Republique

86 Il ne peut être porte aucune atteinte au droit qu'ont les citoyens de faire prononcer sur leurs differends par des arbitres de leur choix

87 La decision de ces arbitres est definitive, si les citoyens ne se sont pas reserve le droit de reclamer

88 Il y a des juges de paix elus par les citoyens des arrondissements determines par la loi

89 Ils concilient et jugent sans frais

90 Leur nombre et leur competence sont regles par le corps legislatif

91 Il y a des arbitres publics elus par les assemblees electorales

92 Leur nombre et leurs arrondissements sont fixes par le corps legislatif

93 Ils connaissent des contestations qui n'ont pas ete terminees definitivement par les arbitres prives ou par les juges de paix

94 Ils delibèrent en public — Ils opinent a haute voix — Ils statuent en dernier ressort, sur defenses verbales, ou sur simple memoire, sans procedures et sans frais — Ils motivent leurs decisions

95 Les juges de paix et les arbitres publics sont elus tous les ans

De la Justice criminelle

96 En matiere criminelle, nul citoyen ne peut être juge que sur une accusation reçue par les jures ou decretee par le corps legislatif — Les accuses ont des conseils choisis par eux, ou nommes d'office — L'instruction est publique — Le fait et l'intention sont declares par une juree de jugement — La peine est appliquee par un tribunal criminel

97 Les juges criminels sont elus tous les ans par les assemblees electorales

Du Tribunal de cassation

98 Il y a pour toute la Republique un tribunal de cassation

99 Ce tribunal ne connait point du fond des affaires — Il prononce sur la violation des formes et sur les contraventions expresses a la loi

100 Les membres de ce tribunal sont nommes tous les ans par les assemblees electorales

De contributions publiques

101 Nul citoyen n'est dispense de l'honorable obligation de contribuer aux charges publiques

De la Tresorerie nationale

102 La tresorerie nationale est le point central des recettes et depenses de la Republique

103 Elle est administree par des agents comptables, nommes par le conseil executif

104 Ces agents sont surveilles par des commissaires nommes par le corps legislatif, pris hors de son sein, et responsables des abus qu'ils ne denoncent pas

De la Comptabilite

105 Les comptes des agents de la tresorerie nationale et des administrateurs des deniers publics, sont rendus annuellement a des commissaires responsables, nommes par le conseil executif

106 Ces verificateurs sont surveilles par des commissaires a la nomination du corps legislatif, pris hors de son sein, et responsables des abus et des erreurs qu'ils ne denoncent pas — Le corps legislatif arrête les comptes

Des Forces de la République.

107. La force générale de la République est composée du peuple entier.
 108. La République entretient à sa solde, même en temps de paix, une force armée de terre et de mer.
 109. Tous les Français sont soldats; ils sont tous exercés au manie-
 ment des armes.
 110. Il n'y a point de généralissime.
 111. La différence des grades, leurs marques distinctives et la subor-
 dination ne subsistent que relativement au service et pendant sa durée.
 112. La force publique employée pour maintenir l'ordre et la paix dans
 l'intérieur, n'agit que sur la réquisition par écrit des autorités constituées.
 113. La force publique employée contre les ennemis du dehors, agit
 sous les ordres du conseil exécutif.
 114. Nul corps armé ne peut délibérer.

Des Conventions nationale.

115. Si dans la moitié des départements, plus un, le dixième des as-
 semblées primaires de chacun d'eux, régulièrement formées, demande la ré-
 vision de l'acte constitutionnel, ou le changement de quelques-uns de ses ar-
 ticles, le corps législatif est tenu de convoquer toutes les assemblées pri-
 maires de la République, pour savoir s'il y a lieu à une convention nationale.
 116. La convention nationale est formée de la même manière que les
 législatures, et en réunit les pouvoirs.
 117. Elle ne s'occupe, relativement à la constitution, que des objets qui
 ont motivé sa convocation.

Des Rapports de la République Française avec les nations étrangères.

118. Le peuple Français est l'ami et l'allié naturel des peuples libres.
 119. Il ne s'immisce point dans le gouvernement des autres nations; il
 ne souffre pas que les autres nations s'immiscent dans le sien.
 120. Il donne asile aux étrangers bannis de leur patrie pour la cause
 de la liberté. — Il le refuse aux tyrans.
 121. Il ne fait point la paix avec un ennemi qui occupe son territoire.

De la Garantie des droits.

122. La constitution garantit à tous les Français l'égalité, la liberté, la
 sûreté, la propriété, la dette publique, le libre exercice des cultes, une in-
 struction commune, des secours publics, la liberté indéfinie de la presse, le
 droit de pétition, le droit de se réunir en sociétés populaires, la jouissance
 de tous les droits de l'homme.
 123. La République Française honore la loyauté, le courage, la vieil-
 lesse, la piété filiale, le malheur. Elle remet le dépôt de sa constitution sous
 la garde de toutes les vertus.
 124. La déclaration des droits et l'acte constitutionnel sont gravés sur
 des tables au sein du corps législatif et dans les places publiques.
-

AKT KONSTYTUCYJNY

z 24 czerwca 1793 i Deklaracja praw człowieka i obywatela.

Deklaracja praw człowieka i obywatela.

Lud francuski, przekonany że zapomnienie i pogarda naturalnych praw człowieka, są jedynymi przyczynami nieszczęść świata, postanowił przedstawić w uroczystej deklaracji te prawa święte i niepozbywalne, aby wszyscy obywatele mogąc bez przerwy porównywać działania rządu z celem każdej instytucji socjalnej, nie dali się nigdy uciemieżyć i poniżyć przez tyranję, aby lud miał zawsze przed oczyma podstawy swojej wolności i swego szczęścia; urzędnik regułę dla swych obowiązków, prawodawca przedmiot swojej misji. Wobec tego lud francuski proklamuje w obecności Istoty najwyższej następującą deklarację praw człowieka i obywatela.

Art. 1-szy. Celem społeczeństwa jest szczęście powszechne. Ustanawia się rząd dla zapewnienia człowiekowi używania jego praw naturalnych i nie ulegających przedawnieniu.

2. Temi prawami są równość, wolność, bezpieczeństwo, własność.

3. Wszyscy ludzie są wolni przez naturę i przed prawem.

4. Prawo jest wyrazem wolnym i uroczystym woli powszechnej, jest jedno dla wszystkich, czy to gdy daje opiekę, czy to gdy karze; może nakazać tylko to, co jest sprawiedliwym i pożytecznym dla społeczeństwa; zabronić może tylko to, co jest dla niego szkodliwym.

5. Wszyscy obywatele są na równi dopuszczani do urzędów publicznych. Ludy wolne nie znają innych motywów wywyższenia, jak cnoty i talenta.

6. Wolność jest możliwością daną człowiekowi robienia wszystkiego, co nie szkodzi prawom bliźniego; za zasadę ma naturę; za regułę sprawiedliwość, za ochronę prawo; jej granicą moralną jest maksyma: nie rób drugiemu, co nie chcesz, aby tobie zrobiono.

7. Nie może być zakazaniem prawo objawienia swojej myśli i swoich przekonań, czy to drogą prasy, czy to w jakikolwiek inny sposób, jak również prawo spokojnego zgromadzania się i wolnego wykonywania praktyk religijnych. Konieczność ogłaszania tych praw daje do poznania, albo obecność, albo świeże wspomnienie despotyzmu.

8. Bezpieczeństwo polega na przyznaniu przez społeczeństwo każdemu z jego członków poparcia dla ochrony jego osoby, jego praw i jego własności.

9. Prawo ma ochraniać wolność publiczną i indywidualną przed uciskiem ze strony tych, którzy rządzą.

10. Nikt nie ma być oskarżonym, aresztowanym lub internowanym, jak tylko w wypadkach określonych przez prawo i według form przez nie przepisanych. Każdy obywatel, wezwany lub przytrzymany przez władzę prawa, ma służyć natychmiast. Staje się winnym przez opór.

11. Każdy akt wykonany przeciwko człowiekowi poza wypadkami i bez form przepisanych przez prawo jest samowolnym i tyranicznym; ten, przeciw komu chciano go wykonać przez gwałt, ma prawo odeprzeć go przez siłę.

12. Ci, którzy życzyliby sobie, załatwiali, podpisywali, wykonywał: lub polecali wykonywać akty samowolne, są winnymi i mają być karani.

13. Prawo uważając każdego człowieka za niewinnego, jak długo się go nie ogłosi winnym, ma ostro przeciwdziałać wobec każdego obostrzenia, które nie jest koniecznym dla zapewnienia się osoby posądzonego o winę, o ile zajdzie konieczność aresztowania go.

14. Nikt nie śmie być sądzonym i karanym, jak tylko po wysłuchaniu, lub po przepisowem wezwaniu i tylko na podstawie ustawy, ogłoszonej przed

popęlnieniem występku. Ustawa, któraby karała występki popełnione, zanim istniała, byłaby tyraniczną; skutek retroaktywny, dany ustawie, byłby zbrodnią.

15. Prawo ma wymierzać tylko kary ściśle i oczywiście konieczne; kary mają być proporcjonalne do występku i użyteczne dla społeczeństwa.

16. Prawo własności jest to, które przynależy każdemu obywatelowi używania i dysponowania według swej woli swemi dobrami, swemi dochodami, owocami swej pracy i swojej zapobiegliwości.

17. Żaden rodzaj pracy, produkcji, handlu, nie może być zabroniony zapobiegliwości obywateli.

18. Każdy człowiek może zobowiązać się co do swych usług i swego czasu; ale nie może się sprzedać, ani być sprzedanym; jego osoba nie jest własnością pozbywalną. Prawo nie zna służalstwa, może egzystować tylko zobowiązanie się wzajemne, starań i wdzięczności, między człowiekiem który pracuje, a tym, który go zatrudnia.

19. Nikt nie może być pozbawiony najmniejszej części swojej własności bez swojej zgody, chyba jeśli ustawowo stwierdzona konieczność tego wymaga i za sprawiedliwym i pełnym odszkodowaniem.

20. Żaden podatek nie może być ustanowiony, jak tylko dla celów użyteczności publicznej. Wszyscy obywatele mają prawo współdziałania przy ustanawianiu po latków, kontrolowania ich używania i żądania zdania z nich rachunków.

21. Pomoc publiczna jest świętym długiem. Społeczeństwo winno dać utrzymanie nieszczęśliwym obywatelom, czy to dając im pracę, czy to zapewniając środki egzystencji tym, którzy nie są w stanie pracować.

22. Wykształcenie jest potrzebą wszystkich. Społeczeństwo winno popierać ze wszystkich swych sił postęp rozumu publicznego i winno umożliwić wszystkim dostęp do nauki.

23. Gwarancja społeczna polega na wspólnem działaniu wszystkich dla zapewnienia każdemu używania i zachowania swoich praw; ta gwarancja polega na suwerenności narodowej.

24. Nie może ona egzystować, jeśli granice urzędów publicznych nie są jasno określone przez prawo, i jeśli nie jest zapewnioną odpowiedzialność wszystkich urzędników.

25. Suwerenność spoczywa w ludzie; jest ona jedną i nierozdzieloną, nie ulegającą przedstawieniu i nie pozbywalną.

26. Żadna część ludu nie może wykonywać władzy ludu całego; lecz każda część władzy, zebrawszy się, winna mieć prawo wypowiedzenia swej woli z zupełną swobodą.

27. Każda jednostka, któraby przywłaszczała sobie suwerenność, ma natchmiał być pozbawioną życia przez ludzi wolnych.

28. Lud ma zawsze prawo przeglądania, przekształcenia i zmienienia swojej konstytucji. Jedna generacja nie może podporządkować pod swoje prawa generacje następne.

29. Każdy obywatel ma równe prawo współdziałania przy powstawaniu prawa i nominowaniu swoich mandatarjuszy lub swoich agentów.

30. Urzędy publiczne są zasadniczo czasowe; nie można ich uważać za odznaczenia, lub nagrody, lecz za obowiązki.

31. Występki mandatarjuszy ludu, lub jego agentów nigdy nie mają być bezkarnymi. Nikt nie ma prawa uważania się za bardziej nietykalnego, jak inni obywatele.

32. Nie można w żadnym wypadku zabronić, zawiesić lub ograniczyć prawa przedstawiania petycji depozytarjuszom władzy.

33. Opór przeciwko uciskowi jest konsekwencją innych praw człowieka.

34. Ucisk społeczeństwa ma miejsce, jeśli jeden z jego członków jest uciskany, ucisk każdego członka ma miejsce, jeśli całe społeczeństwo jest uciskane.

35. Kiedy rząd gwałci prawa ludu, powstanie jest dla ludu i dla każdej cząstki ludu najświętszym i najkonieczniejszym z praw.

Akt konstytucyjny.

O Republice.

1. Republika francuska jest jedna i nierozdzielna.

O podziale ludu.

2. Lud francuski jest podzielony, dla wykonywania swej suwerenności, na zebrania pierwiastkowe kantonów.

3. Dla celów administracji i sądownictwa jest podzielony na departamenty, dystrykty i gminy.

O stanie obywateli.

4. Każdy mężczyzna, urodzony i zamieszkały we Francji, liczący ukończonych lat dwadzieścia jeden, każdy cudzoziemiec, liczący ukończonych lat dwadzieścia jeden, który zamieszkuje we Francji od roku, żyje ze swej pracy, albo nabył na własność nieruchomość, albo zaślubił francuzkę, albo adoptuje dziecko, albo żywi starca. Każdy cudzoziemiec nareszcie, którego uzna ciało prawodawcze za dobrze zasłużonego dla ludzkości, jest dopuszczonym do używania praw obywatela francuskiego.

5. Używanie praw obywatela traci się: Przez naturalizację w obcym kraju; przez przyjęcie urzędów lub zaszczytów od rządu nie ludowego; przez skazanie na kary hańbiące, aż do rehabilitacji.

6. Sprawowanie praw obywatela jest zawieszonym: Przez stan oskarżenia; przez wyrok na nieobecnego, tak długo, jak długo nie jest on skasowanym.

O suwerenności ludu.

7. Ludem władczą jest ogół obywateli Francuzów.

8. Mianuje bezpośrednio swoich posłów.

9. Deleguje elektorom wybór administratorów, arbitrów publicznych, sędziów kryminalnych i kasacyjnych.

10. Rozprawia nad prawami.

Zebrania pierwiastkowe.

11. Zebrania pierwiastkowe składają się z obywateli zamieszkałych od sześciu miesięcy w każdym kantonie.

12. Składają się z dwustu obywateli powołanych do głosowania co najmniej, z sześciuset co najwyżej.

13. Konstytuują się przez wybór prezydenta, sekretarzy i instruktorów.

14. Policja w ich obrębie do nich należy.

15. Nikt się na nie zjawić nie może z bronią.

16. Wybory odbywają się przez skrutynjum lub jawnie, do woli każdego głosującego.

17. Zebranie pierwiastkowe nie może w żadnym wypadku przepisać jednostajnego sposobu głosowania.

18. Skrutatorowie odbierają głosy obywateli, którzy nie umiejąc pisać, wolą głosować przez skrutynjum.

19. Głosowanie nad ustawami odbywa się przez tak lub nie.

20. Wola zebrania pierwiastkowego jest proklamowana w następujący

sposób: Obywatele zebrani na zebraniu pierwiastkowym w liczbie głosujących, głosują za lub głosują przeciw. większością.

O przedstawicielstwie narodowym.

21. Ludność jest jedyną podstawą przedstawicielstwa narodowego.
22. Jeden poseł przypada na czterdzieści tysięcy jednostek.
23. Połączone zebrania pierwiastkowe, wynikające z ludności 39.000—41.600 ludzi, wybierają bezpośrednio jednego posła.
24. Wybór dokonywa się przez większość absolutną głosów oddanych.
25. Każde zebranie przeprowadza obliczenie głosów i wysyła komisarza na obliczenie generalne, na miejsce wyznaczone jako najbardziej centralne.
26. Jeśli pierwsze obliczenie nie da bezwzględnej większości, przystępuje się do drugiego głosowania, i głosuje się między dwoma obywatelami, którzy uzyskali największą liczbę głosów.
27. W razie równości głosów, starszy ma pierwszeństwo, czy to aby być dopuszczonym do wyborów ścisłych, czy to aby być wybranym. W razie równości wieku, rozstrzyga losowanie.
28. Każdy Francuz wykonujący prawa obywatela, jest wybieralnym na całej przestrzeni Republiki.
29. Każdy deputowany należy do całego narodu.
30. W razie nie przyjęcia dymisji, pozbawienia mandatu. lub śmierci deputowanego, te same zebrania pierwiastkowe, które go wybrały, wybierają jego następcę.
31. Deputowany, który zgłosił swoją dymisję, może opuścić swoje stanowisko dopiero po wybraniu swego następcy.
32. Lud francuski gromadzi się corocznie, pierwszego maja na wybory.
33. Przystępuje do nich, jakkolwiek byłaby liczba mających prawo głosować.
34. Zebrania pierwiastkowe zgromadzają się poza wyborami na żądanie jednej piątej obywateli, mających prawo głosowania na nich.
35. W takim wypadku urząd gminny zwykłego miejsca zebrania ogłasza wezwanie.
36. Te nadzwyczajne zebrania obradują tylko wówczas, jeśli połowa obywateli mających prawo głosu więcej jeden, jest obecna.

O zebraniach elektoralnych.

37. Obywatele zebrani na zebrania pierwiastkowe, wybierają jednego elektora na 200 obywateli, obecnych, czy dwóch na 301—400; trzech na 501—60Z.
38. Sposób obradowania i głosowania na zebraniach elektoralnych jest taki sam, jak na zebraniach pierwiastkowych.

O ciele prawodawczym.

39. Ciało prawodawcze jest jedno, niepodzielne i obradujące w permanencji.
40. Jego sesja trwa ieden rok.
41. Zbiera się pierwszego lipca.
42. Zgromadzenie narodowe nie może się ukonstytuować, jeśli nie składa się conajmniej z połowy deputowanych, więcej jednego.
43. Deputowani nie mogą być poszukiwanymi, oskarżonymi ani sądzonymi w żadnym czasie za przekonania, które wypowiedzieli w czasie obrad ciała prawodawczego.
44. Mogą być za czyn zbrodniczy, pochwyconymi na gorącym uczynku;

ale nakaz aresztowania, ani nakaz przyprowadzenia nie może być wystosowany przeciw nich, jak tylko za zezwoleniem ciała prawodawczego,

Sposób odbywania narad ciała Prawodawczego.

45. Obrady zgromadzenia narodowego są publiczne.
46. Protokoły tych obrad będą drukowane.
47. Zgromadzenie narodowe nie może obradować, jeśli nie liczy conajmniej dwustu członków.
48. Nie może odmówić głosu swoim członkom w porządku, w jakim go żądali.
49. Obraduje według większości obecnych.
50. Pięćdziesięciu członków ma prawo żądać imiennego głosowania.
51. Ma prawo cenzury nad sprawowaniem się członków w swoim łonie.
52. Do niego należy policja w miejscu jego obrad i w obrębie zewnętrznym, przez niego oznaczonym.

O zadaniach ciała prawodawczego.

53. Ciało prawodawcze proponuje ustawy i wydaje dekrety.
54. Rozumie się przez nazwę ogólną ustawy akta ciała prawodawczego dotyczące: Prawodawstwa cywilnego i karnego; Administracji generalnej dochodów i zwyczajnych wydatków Republiki; Domen narodowych; Tytułu, ciężaru, wyglądu i nazwy monet. Rodzaju wysokości i sposobu pobierania podatków; Wypowiedzenia wojny; Każdego nowego podziału terytorjum francuskiego; Oświecenia publicznego; Zaszczytów publicznych dla pamięci wielkich ludzi.
55. Rozumie się pod nazwą szczegółową dekretu, akta ciała prawodawczego dotyczące: Ustanowienia corocznego sił zbrojnych lądowych i morskich; Pozwolenia lub zakazu przejścia wojsk obcych przez terytorjum francuskie. Wprowadzenia sił zbrojnych morskich cudzoziemskich do portów Republiki; Zarządzeń mających za cel bezpieczeństwo i spokój powszechny; Podziału corocznego i natychmiastowego pomocy i robót publicznych; Wydatków nie spodziewanych i nadzwyczajnych; Zarządzeń lokalnych i szczegółowych odnoszących się do jednego okręgu administracyjnego jednej gminy, jednego rodzaju robót publicznych; Obrony terytorjum; Ratyfikacji traktatów; Nominacji i destytucji komendantów naczelnych armji; Pociągania do odpowiedzialności członków rady, urzędników publicznych; Oskarżenia posądzonych o spisek przeciwko bezpieczeństwu publicznemu Republiki; Każdej zmiany w częściowym podziale terytorjum Francji; Nagród publicznych.

O dojściu do skutku ustaw.

56. Projekty ustaw są poprzedzone raportem.
57. Dyskusja nie może być otwartą i ustawa nie może być prowizorycznie uchwaloną, jak tylko w piętnaście dni po raporcie.
58. Projekt jest wydrukowany i rozesłany do wszystkich gmin Republiki pod tym tytułem: Ustawa proponowana.
59. Jeśli w czterdzieści dni po rozesłaniu ustawy proponowanej, w połowie departamentów, więcej w jednym, jedna dziesiąta zebrań pierwiastkowych każdego z nich prawidłowo zebranych nie reklamuje, projekt jest przyjęty i staje się ustawą.
60. Jeśli reklamacja ma miejsce, ciało prawodawcze zwołuje zebrania pierwiastkowe.

O tytule Ustaw i Dekretów

61 Ustawy, dekreta, wyroki i wszystkie akta publiczne są zatytułowane
W imieniu ludu francuskiego, roku Republiki francuskiej.

O Radzie wykonawczej

62 Rada wykonawcza jest złożona z dwudziestu pięciu członków

63 Zebranie elektoralne każdego departamentu wybiera jednego kandydata
Ciało prawodawcze wybiera z listy generalnej członków Rady

64 Rada jest odnawiana przez połowę przy każdej sesji ciała prawodawczego, w ostatnich miesiącach sesji

65 Rada ma powierzzone kierownictwo i kontrolę nad administracją generalną, może działać tylko na podstawie ustaw i dekretów ciała prawodawczego

66 Nominuje z poza siebie naczelnych agentów administracji generalnej Republiki

67 Ciało prawodawcze oznacza liczbę i funkcje tych agentów

68 Ci agenci nie tworzą rady, działają oddzielnie, bez bezpośrednich stosunków między sobą, nie wykonują żadnej władzy osobistej

69 Rada mianuje, z poza siebie, agentów zewnętrznych Republiki

70 Rokuje traktaty

71 Członkowie rady, w razie przewinienia, są oskarżeni przez ciało prawodawcze

72 Rada jest odpowiedzialną za niewykonywanie ustaw i dekretów i za nadużycia, których nie ujawnia

73 Odwołuje i zastępuje agentów, których nominuje

74 Jest obowiązana donieść o ich przewinieniach, jeśli zajdzie potrzeba, przed władzami sądowymi

O stosunkach Rady wykonawczej do Ciała prawodawczego.

75 Rada wykonawcza rezyduje przy ciele prawodawczym, ma wejście i oddzielne miejsce w sali jego zebran

76 Ma być wysłuchaną, ile razy ma złożyć sprawozdanie

77 Białe prawodawcze wzywa ją, w całości lub częściowo, kiedy to uzna za stosowne

O ciałach administracyjnych i miejskich

78 W każdej gminie Republiki jest administracja miejska, w każdym dystrykcie administracja pośrednia, w każdym departamencie administracja centralna

79 Urzędnicy miejscy są wybierani przez zgromadzenia gminne

80 Administratorowie są wybierani przez zebranie elektoralne każdego departamentu i dystryktu

81 Władze miejskie i administracyjne są odnawiane co roku przez połowę

82 Administratorowie i urzędnicy gminni nie mają żadnego charakteru reprezentacyjnego Nie mogą w żadnym wypadku zmienić aktów ciała prawodawczego, ani też zawiesić ich wykonywania

83 Ciało prawodawcze określa zakres działania urzędników miejskich i administratorów, reguły ich hierarchji i kary jakie mogąściągnąć na siebie

84 Posiedzenia władz miejskich i administracyjnych są publiczne

O sądownictwie cywilnem

85 Kodeks praw cywilnych i karnych jest jeden dla całej Republiki

86 Niewzruszalnym jest prawo obywateli poddania swoich sporów pod orzecznictwo arbitrow swego wyboru

87 Wyrok tych arbitrow jest definitywny, jesli obywatele nie zastrzeżli sobie prawa reklamacji

88 Sędziowie pokoju są wybierani przez obywateli okręgów ustanowionych przez prawo

89 Godzą i sądzą bez kosztow

90 Ich ilosc i kompetencja uregulowaną jest przez ciało prawodawcze

91 Arbitrowie publiczni wybierani są przez zebrania elektoralne

92 Ich ilosc i ich okęgi okreslone są przez ciało prawodawcze

93 Rozpatrują spory, ktore nie zostały definitywnie załatwione przez arbitrow prywatnych lub sędziow pokoju

94 Obradują publicznie – wyrokują głośno Orzekają w ostatniej instancji po obronach słownych, lub wprost z pamięci, bez formalistyki i kosztow Motywują swoje decyzje

95 Sędziowie pokoju i arbitrowie publiczni są wybierani corocznie

O sądownictwie kryminalnym

96 W materji karnej, zaden obywatel nie moze byc sądzony jak tylko na podstawie oskarżenia przyjętego przez przysięgłych, lub zadekięowanego przez ciało prawodawcze Oskarżeni mają doradcow wybranych przez nich, lub zamianowanych z urzędu Postępowanie jest publiczne O czynie i zamiarze orzeka ława przysięgłych Karę wymierza trybunał kryminalny

97 Sędziowie kryminalni są wybierani corocznie przez zebrania elektoralne

O trybunale kasacyjnym

98 Na całą republikę jest jeden trybunał kasacyjny

99 Ten trybunał nie bada istoty spraw Orzeka co do pogwałcenia form i co do specjalnych pogwałcen piawa

100 Członkowie tego trybunału są wybierani przez zebrania elektoralne

O podatkach

101 Zaden obywatel nie jest uwolniony od szaszczytnego obowiązku ponoszenia ciężarow publicznych

O skarbie narodowym

102 Skarb narodowy jest punktem centralnym dochodow i wydatkow Republiki

103 Jest administrowany przez agentow rachunkowycn nominowanych przez radę wykonawczą

104 Ci agenci są pilnowani przez komisarzy nominowanych przez ciało prawodawcze, wybranych z poza niego, i odpowiedzialnych za naduzycia, ktorych nie wyjawia

O rachunkowosci

105 Rachunki agentow skarbu narodowego i administratorow piędzda publicznego, są zdawane co roku odpowiedzialnym komisarzom nominowanym przez radę wykonawczą

106 Ci weryfikatorowie są pilnowani przez komisarzy nominowanych przez ciało prawodawcze obranych z poza niego, i odpowiedzialnych za naduzycia i omyłki, ktorych nie wyjawia Ciało prawodawcze sprawdza rachunki

O sile zbrojnej Republiki

- 107 Ogólna siła zbrojna Republiki składa się z całego ludu
 108 Republika utrzymuje na swym zoldzie, nawet w czasie pokoju, siłę zbrojną na lądzie i morzu
 109 Wszyscy Francuzi są żołnierzami, wszyscy są ćwiczeni we władaniu bronią
 110 Niema generalissimusa
 111 Roznica stopni wojskowych, ich zewnętrzne oznaki i subordynacja trwają tylko odnośnie do służby i w czasie jej trwania
 112 Siła publiczna, użyta dla utrzymania porządku i pokoju wewnątrz kraju, działa tylko na pisemne żądanie ustanowionych władz
 113 Siła publiczna, użyta przeciw nieprzyjacielowi zewnętrznemu, działa pod rozkazami rady wykonawczej
 114 Zaden oddział zbrojny nie może brać udziału w naradach

O konwencjach Narodowych

- 115 Jeśli w połowie departamentów, więcej w jednym, dziesiąta część zebranych pierwiastkowych prawidłowo zebranych każdego z nich żąda rewizji aktu konstytucyjnego, albo zmiany paru z jego artykułów, ciało prawodawcze jest obowiązane zwołać zebrania pierwiastkowe całej Republiki, aby wiedzieć, czy należy zwołać konwencję narodową
 116 Konwencja narodowa formuje się w podobny sposób w ciało prawodawcze i posiada jego władzę
 117 Odnosnie do konstytucji, zajmuje się tylko sprawami, które spowodowały jej zwołanie

O stosunkach Republiki francuskiej do obcych narodów

- 118 Lud francuski jest przyjacielem i naturalnym sprzymierzencem ludów wolnych
 119 Nie mesza się do rządów innych narodów Nie scierpi, aby inne narody mieszały się do jego rządów
 120 Daje przytułek cudzoziemcom, wydalonym ze swojej ojczyzny z powodu walki o wolność — odmawia go tyranom
 121 Nie zawiera pokoju z nieprzyjacielem, który zajmuje jego terytorjum

O gwarancji praw

- 122 Konstytucja gwarantuje wszystkim Francuzom równość, wolność, bezpieczeństwo, własność, dług publiczny, swobodne wykonywanie praktyk religijnych, powszechne wykształcenie, pomoc publiczną, wolność nieograniczoną prasy, prawo petycji, prawo stowarzyszenia, używanie wszystkich praw człowieka
 123 Republika francuska czerpije lojalność, odwagę, starość, miłość synowską, nieszczęście Oddaje skarb swojej konstytucji pod straż wszystkich cnot
 124 Deklaracja praw i akt konstytucyjny mają być wyrzyte na tablicach w sali obrad ciała prawodawczego i na placach publicznych

